

Platon Dü üncesinde *aletheia*

Özet

Bu makalede, Platon diyaloglarından da anlaşılabilecek üzere *aletheia*, *psuche* itibarıyla söz konusu bütünsel bir tecrübe olarak ele alınmıştır. Bu anlamda Platon tarafından belirlenen *philosophia* sadece bir bilgi değil aynı zamanda bir *katharsis*; bir saattir. Dahası özel türden bir hatırlama edimidir; amnezi olarak çoktandır unutulmanın yeniden hatırlanmasıdır. Adı Platon dü üncesinde *anamnesis* olarak belirlenen bu durum aslında *aletheia*'nın tecrübe eklidir ve *philosophia*'yı da yine başka bir biçimde belirler. te bu nedenledir ki *dramaturgos* yeteneğiyle Platon tarafından icat edilen *periaktoi* (dönerek sahne de i tirme) *philosophos*'un *doxa*'dan çekip çıkarılması tanımlarken bir *pathos*'a ihtiyaç duyar. Bunu oluturabilecek itici güç ise bir *pathos* olarak sadece *eros*'ta vardır. Bütünüyle kendi etrafında dönerek *psuche*, *doxa* sahnesinden *aletheia* sahnesine döner ve *ndêsis* vasıtasıyla *eidos* cihetinde saklandı ı yerden açılıp çıkan hakiki varlıkla (*ontos on*) karşı karşıya gelir.

Anahtar Terimler

Aletheia, *Anamnesis*, *Philosophia*, *Eros*, *Periaktoi* (sahne de i tirme)

Aletheia in Plato's Thought

Abstract

Aletheia in Plato's thought is taken in this essay as a totalizing experience in which the attendant is subjected to via *psuche* as is obvious from Plato's dialogues. Hence *philosophia* determined as such by Plato is not only knowledge but also a *katharsis*, a healing. Moreover, it is also an act of remembering but of a special kind; a reminiscence of a long forgotten as *amnesia*. *anamnesis* thus named is the name of *aletheia* in experiential form and determines *philosophia* still in another sense. This is why the *pathos* of *philosophia* appears to be *eros* because it alone has the power to create an impetus and pulled the *philosophos* out of *doxa* (amnesia of *psuche* as of *aletheia*) which is expressed by the once and only coined word *periaktoi* (change of scene by total turnabout) by Plato the *dramaturgos*. By means of a total turnabout, *psuche* of *philosophos* shifts from the

* Yrd. Doç. Dr.; Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü.

scene of *doxa* to *aletheia* and faces the true being (*ontos on*) which is now comes to the open in its *eidos* aspect to a vision of truth as *nôêsis*.

Key Terms

Aletheia, Anamnesis, Philosophia, Eros, Periaktoi (change of scene).

Platon, Grek kültürünün hakikat anlayışını yansıtan *aletheia* kavramını *philosophia* ba lamında yeniden tanımlar. *philosophia* ise daha önce ne ekilde dü ünülmü olursa olsun, ilkin ve açık bir biçimde Platon'un ortaya koyarak amacı ve i levi bakımından bir disiplin haline getirdi i faaliyetin adıdır. O halde hemen soralım; *aletheia* nedir ve *philosophia* ba lamında Platon dü üncesinde nasıl tanımlanmıştır? *aletheia*, etimolojik içeriğindeki “*lethe*”in “unutma” anlamının “*alpha privatization*”ı yoluyla olumsuzlanması olarak “giderilmesidir”. Bu “giderilme” *aletheia*'nın “saklı olanın açılması” olarak bilinen açılımına Platonik açıdan ı k tutar. O kadar ki *aletheia* Platon tarafından *philosophia* ba lamında *an-a-mnesis* (unutulanın yeniden hatırlanması) olarak tanımlanır. Çifte olumsuzlama içeren ilgi çekici detayları bir yana, bu biçimde tanımlamanın amacı, hakikat anlayışını itibariyle Platon dü üncesinin zihne de il tecrübeye dayalı oldu unu göstermektir. Bunun nedeni *anamnesis*'in *aletheia*'da saklı olanın açılmasıyla gerçekleşen bir “yeniden hatırlama” olarak aslında “kendini bilme” olmasıdır, çünkü unutma ontolojik kökeninde kendini unutmaktır. Dolayısıyla da aynı ba lamda ele alındığında hatırlama aslında tümüyle kendini idrak etmedir. Bu nedenledir ki Sokrates cehaleti (*agnoia*) öyle tanımlar: bilmediğini bilmek, bildiğini bilmemek. Burada “bilmediğini bilmek” kendi dışındaki her şeyi bilmeye yönelmek, “bildiğini bilmemek” ise bildiğini sandığını kendisini aslında bilmemek olarak yorumlanabilir. Bu da bizi, hem ironik hem de anakronik bir ifadeyle, bir anlamda Platon'daki “Freudian” kökene ve *philosophia*'nın asıl amacına götürür; *psuche*'nin kurtuluşu ve/veya salıtımı. Peki, niye ve neden kurtulur ve böylece iyileşir *psuche*? Çünkü *POLITEIA* diyalogunda Sokrates'in a zından anlatılan mehur “ma ara istiaresinde” zincire vurulu olan zihin de il *anthropos psuche*'dir ve bunu bize aktaran kimse ise *PHAIDON* diyalogunda içmek zorunda bırakıldı ı baldıran zehri nedeniyle ölmeden az önce salık tanrısı Askeleipos'a kendisi için bir adak adanmasını isteyen Sokrates'tir. *psuche*'nin bu eksen konumu Platon'un *philosophia*'yı *aletheia* ba lamında neden *anamnesis* olarak adlandırdığını da ortaya koyar, çünkü unutulmanın giderilmesi aynı zamanda benliğin aslen kendinin bilmekten yoksun kaldığı amnezi travmasını a masıdır. Söz konusu travmaya *POLITEIA* diyalogunun sonundaki Er mitinde mitolojik olarak *lethe* (unutulu) ırmağında bahisle de inilir. Bu durumun Platon dü üncesindeki karışıklığı ise kısaca u ekilde özetlenebilir: *anamnesis* yoluyla *psuche* *aletheia*'yı bizzat tecrübe eder. O halde öncelikle anlamaya çalıştığımız mesele bakımından elimizdeki u unsurları tespit ederek ba layalım:

- i) bir faaliyet olarak *philosophia*
- ii) bu faaliyete tabi olarak *anthropos psuche*
- iii) bu faaliyetin zemini ve tecrübe safhaları olarak *aletheia* ve *anamnesis*

Burada *psuche*'nin metaforik olarak bir ma arada zincire vurulması haline Platon *doxa* adını veriyor. *doxa* ise *aletheia*'nın zıddı olması bakımından aslında *psuche*'nin unutulmuş içinde saklanan "hakiki varlıktan" (*ontos on*) habersiz olunu gösterir. *psuche*'nin uyanması gereken de ontolojik amnezi içinde hakikatin sadece hayalini kurabildiği bu rüya hâlidir.

Yine de Platon dü üncesinin *philosophia* olarak serimi bu kısa özetine rağmen eksiktir, çünkü son derece hayati bir unsur imdiye kadar olan söylediklerimizde bulunmamaktadır. Bu unsur *sophos*'tur ve bir faaliyet olarak *philo-sophia*'yı mümkün kılan temel eksendir. *sophos*, *doxa*'dan çıkmış ve *aletheia*'yı safhaları bakımından *anamnesis* esasında tecrübe ederek tamamlamış ve böylece "kendini - unutulmuş tan kurtararak hatırlayıp - bilmiş" kimsedir. Bu kimse aynı zamanda *doxa*'dan çıkmaya muktedir olan özellikle genç yetenekleri seçerek onları bildiklerini sandıkları şeyleri bilmediklerini göstermek yoluyla *doxa*'nın ötesine dolayısıyla da *philosophia*'ya çağırarak kimsedir ve Platon dü üncesinde en azından diyaloglar itibarıyla örnek karakteri ise Sokrates'tir. Sokrates, "sokratik" olarak bilinen dolaysız soru sorma biçimini ve muhabatını köye sıkı tıran "eristik" yöntemini doğrudan, *doxa* içinden hiçbir "felsefi" meselenin halledilemeyeceğini göstermek için yapar. Bunda başarılmaya çalışınca da *doxa* içinde çevirip durarak oyaladıkları ve böylece sayelerinde para ve ün kazandıkları Atinalı genç ve soylu mü terilerini ellerinden alan bu adama karşı öfkeleri dinmeyen sofistlerin bilinen gazabına uğruşur.

sophos, yukarıda saydığımız unsurlara, *philosophia* bakımından Platon'dan sonra öğrencisi olduğu söylenen Aristoteles'le beraber tüm bir batı dü ünce tarihinde açık biçimde reddedilerek bir kenara bırakılmış olduğunda farklı bir boyut getirir; *eros*. Bu ise *philosophia* faaliyetinin aslında *aletheia*'nın tecrübesi olması bakımından her şeyden önce ve özel anlamda *eros* içerdiğini gösterir. Ele almaya çalıştığımız konuyu çetrefilli bir hâlde getiren bu durumu yine Platon dü üncesi içerisinden anlamaya çalışalım.

sophos, *philosophia* faaliyetinin bir *techne* (meydana getirme) olarak ustasıdır, ancak faaliyetinin *ergon*'u (ürünü) bizzat *philosophos*'tur. Bunun anlamı, *philosophia* faaliyetine *aletheia* zemininde engel olan *pathos*'un *eros* olmasıdır, çünkü faaliyetin esasını muhakeme değil *doxa*'dan çıkma anlamında hürleşme ya da zincirlerinden kurtulma olmaktadır. Bu anlamda *eros*, bu çıkışı ya da kurtulmayı sağlayacak yegâne itici güç olarak bir tür *force majeure* görevi görür. *philosophos*'un *psuche*'sini *doxa*'dan çekip çıkaran da *sophos*'un *philosophos*'a "açtı" *kalos*'a (güzel) yönelen işte bu *eros*'tur. (*eros*'un *philosophia* için *sine qua non* olduğu *SUMPOSITION* ve *PHAIROS* diyaloglarında açık bir biçimde ifadesini bulur) *sophos*'un *ergon*'u *philosophos* olduğu için de biçim verdiği malzemesi esasen *anthropos psuche*'dir. Bu biçim vermeye Platon *POLITEIA* diyalogunda Sokrates'in atından çok özel bir isim veriyor; *periagoges* (*psuche*'nin kendi çevresinde dönümü). Bu sözcük *sophos*'un bir usta olarak sanatını *techne* esasında ortaya koymakla kalmaz, aynı zamanda Platon dü üncesine göre eğitimcinin de (*paideia*) nasıl olması gerektiğini gösterir. Buna göre; usta/eğitmen çirak/öğrencisini *psuche*'si itibarıyla *doxa*'dan *to on* ya da Platon'un *me on*'a ("yokluk" değil "varlık olmayan" anlamında) kıyasla *ontos on* dediği hakiki varlığın bulunduğu yere; *aletheia* diyarına doğru çevirir.

Burada söz konusu olan çevirmenin bir "sahne deyişi" olduğu yine Platon *periaktoi* sözcüğü ile ifade eder. Bu sözcük tüm Platon diyaloglarında sadece bir

kez ve o da *POLITEIA* diyalogunda “ma ara istiaresi”nin hemen akabinde “dönü ”ün *modus operandisi*’ni gözler önüne sermek için kullanılır. Dahası bu sözcük bir fiil olarak Yunanca’da mevcut da de ildir. Platon, sözcü ü, adı *periaktus* olan prizmatik sahne gerecinden fiil olarak bir defaya mahsus biçimde tümüyle söz konusu ba lam için bir edebiyatçı yaratıcılı ıyla türetmiştir. Bu gereç her bir yüzeyinde farklı iç ve dış mekân resmedilmiş üç adet üçgen prizmadan oluşup, oyuna uygun olarak sahnenin pratik biçimde hızla de i tirilmesini sağlar. te der Socrates de; *psuche* de bu ekilde *doxa* sahnesinden hakiki varlı mın bulundu u *aletheia* sahnesine döner. te bu dönü tür ki *philosophia*’nın Platon dü üncesindeki bütün esasını ortaya koyar: *philosophia* tümüyle tecrübeye dayalı biçimde *psuche*’de bütünsel bir dönü üm meydana getirme amacı ta ır. Bu dönü ün etkisiyle *psuche* dönü erek *katharsis*’e u rar ve arınırken ba larından çözümlenerek hürle ir.

te tüm bu dönü ve çevrilme tecrübesi *eros*’a ba lı olarak *sophos*’tan *kalos*’un açılması bakımından ancak ve ancak *aletheia* zemininde mümkündür. Bunun nedeni, diyalektik bir zorunluluk olarak açılma için saklanma, saklanma için de *doxa*’nın gerekli olmasıdır. Bu yüzden *doxa*’nın görsel mimetik metaforu istiarede bir yeraltı ma arası olarak kar ılı mını bulur. Burada *doxa*, *kalos*’un de i ime tâbi geçici eylerde bir görünüp bir kaybolmasıdır. Bu bakımdan *kalos sophos*’tan *philosophos*’a açılır demek, *aletheia* itibariyle unu söylemek olur; henüz *doxa* içindeyken *philosophos* için *kalos* ho a giden geçici eylerde aslında saklıyken, *sophos* sayesinde oldu u gibi ve “kendi içinden ı ıdı ı” (*ekphanestaton*) hâliyle görünerek saklandı ı yerden açılır. te *philosophia* faaliyetinin özü de *aletheia* zemininde *kalos* itibariyle söz konusu bu saklandı ı yerden açılmadır. *anamnesis* i te bu açılmanın tümüyle *psuche* itibariyle söz konusu oldu unu göstermesinden bakımındandır ki *aletheia*’nın tecrübî cihetidir. Bu sayede *psuche*, *sophos*’tan açılan *kalos*’un kendisiyle olan asli ili kisini ve birli ini fark etmesini sa layacak “kendini bilme”ye do ru ma aray ı terk edecek ilk adımına kavu ur ve bir *philosophos* hâline gelir.

Bu son derece ilginç dramaturgi (oyun yazarlı ı sanatı) içinden bakıldı ında, *POLITEIA* diyalogunda *episteme* tasnifi olarak da adlandırılabilen ve görsel mimetik bir “dönü ” sahnesi içeren “ma ara istiaresi”nden hemen önce gelen ematik bölümün de *aletheia*’nın safhalarının epistemolojik tasnifi oldu u açıkça görülür. Bu tasnif *aletheia*’yı - metinde de ifade edildi i üzere - saflık derecelerine göre ayırt eder ve her bir safhayı faaliyeti ve nesnesi itibariyle tanımlarken aynı zamanda da bir bütün olarak aralarındaki ili kiyi aydınlatır. Burada saflık ifadesi Yunanca *sapheia*’dır ve amaç *asapheia* (saflı m/netli in olmadığı) hâlindeki *eikasia*’dan en saf olan *noesis*’e do ru yükselmektir. Burada birer faaliyet olarak kar ımıza çıkan *eikasia* ve *nôêsis*’in tümüyle idrak dereceleri oldu unu anlamakta fayda vardır. Demek ki çizgisel ayırmda en alttaki bölmede yer alan *eikasia*, nesnesi olan *eikones* (yansıma ve gölge dâhil her türden görüntü) ile tanımlanırken, idrakin, en alt seviyede, görüntülerin algılanmasından ibaret oldu unu gösterir. Bunun üzerinde bulunan *pistis* ise bir faaliyet olarak alt bölmedeki görüntülerin duysal nesnesine (*eoiken*/benzerlik) Platon dü üncesi açısından söylersek yanlı bir biçimde kendi içinde bir gerçeklik atfeder. Her iki bölme de gözle görünen dünyaya ait oldukları için bu durum aslında bir bakıma kaçınılmaz görünmektedir. Üstteki iki bölme ise gözle görünmeyen dünyaya aittir ve burada alttaki bölmede *dianoia* üstteki bölmede ise *nôêsis* faaliyeti bulunur. *dianoia*, etimolojisinin de ça rı tırdı ı üzere; *nôêsis*’te görülene nüfuz ederek onu *logos*’a göre ayırt etmektir ve

özetle; dü ünme yetisinin muhakeme ve çıkarım faaliyetidir. Burada anlaşılmaması gereken husus, eğer *dianoia*, etimolojisinin de çağırıldığı üzere, otantik biçimde *nôêsis*'te *eidos* olarak görüleni değil de *aisthesis*'te *eidolon* olarak görüleni esas alırsa o zaman yönünü *eikasia*'ya çevirecek ve *doxa*'ya dönüşecek olmasıdır. Bu durum Platon'un epistemolojik tasnifindeki en kritik dönüm noktasıdır, çünkü "gözle görünen dünya" (*horaton*) "gözle görünmeyen dünya"da (*noeton*) yer alan *idea*'nın ancak bir benzeri olabileceği için benzerlik üzerinden yürütülen muhakeme faaliyeti de asla *aletheia* ile sonuçlanmayacak, başka bir deyişle, aranan saklandırdığı yerden açılmayacaktır. Diğer kritik husus ise, *dianoia* faaliyetinin nesnesi olan *hupotheseôs* ile *nôêsis* faaliyetinin nesnesi olan *eidê* arasında yer alan *anuphetos*'tur. Bu sözcük *hupotheseôs*'un olumsuzlanması olarak *eikasia*'yı temel alan bir muhakeme ya da akıl yürütme faaliyetinin geride bırakılması gerektiğini iddia eder. Bu durum metinde ilginç bir benzetmeyle ifadesini bulur; "*anôterô ekbainein*" (sıçrayarak yükselme). Bu ifade *psuche*'nin ancak sıçrayarak yükselme yoluyla esas aldığı zemini (*thesis*) terk edip *nôêsis* imkânı bulabileceğini gösterir, aksi takdirde bir muhakeme faaliyeti olarak *dianoia eikasia* üzerinden *doxa*'ya mahkûm olmaktan kurtulamayacaktır.

Böylece *aletheia* epistemolojik tasnif içinde safhaları bakımından ayırt edilebilir olmaktadır. Burada, yinelersek, dikkat edilmesi gereken, tüm bir tasnifin idrakin saflaşması yönünde söz konusu bir yükselmeyi göstermesidir. Her bir safhada yükselerek berraklaşan idraki, sonunda *psuche*'yi hakiki varlığın karşısına çıkaracaktır ve çizgisel bölümlenme yoluyla tapılan tüm bir epistemolojik tasnifin amacı da bu buluşturmadır. Bu durumun sadece bir yükselme değil aynı zamanda da bir dönüş içerdiği ise bu tasnifin hemen sonrasındaki "ma ara istiaresi"nden öğreniyoruz. Bu dönüşün tasnifteki yeri ise epistemolojik itibarla en üstteki bölme olan *nôêsis* ile onun bir altında bulunan *dianoia* arasında yer alan *anuphetos*'tur. "Ma ara istiaresi"nde zincirlerinden kurtularak geriye dönme, epistemolojik tasnifte *anuphetos* olarak ifadesini bulduğu içindir ki bu dönüşün nasıl gerçekleştiğinin anlatımı görsel mimetik bir metafor olarak muhatabın hayalinde canlandırılmasını gerektirir. Böylelikle *POLITEIA* diyalogundaki çizgisel bölümlenmeyle yapılan ematik/epistemolojik tasnif hemen sonrasında gelen "ma ara istiaresi"ndeki mimetik/ontolojik sahneyle birleştirilerek ve *aletheia*'nın Platon düşüncesindeki yerini ve anlamını bir bütün olarak ortaya koyar; *psuche*'nin dönerek yükselmesi yoluyla *doxa*'dan çıkarak kendisindeki unutulmuşluğu gidermesi ve böylece varlığını (*to on*) - Platon'un *eidos* veya *idea* adını verdiği - noetik veçhelerinde (*eidê*) müdahede (*theômenê*) etmesi.